

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

LATVIJAS REPUBLIKAS VĀRDĀ

Rīgā 2008. gada 21. oktobrī

lietā Nr. 2008-02-01

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Gunārs Kūtris, tiesneši Kaspars Balodis, Aija Branta, Juris Jelāgins, Kristīne Krūma un Viktors Skudra,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu, Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu un 28.¹ pantu,

pēc Mārtiņa Ēča (turpmāk – Pieteikuma iesniedzējs) konstitucionālās sūdzības rakstveida procesā 2008.gada 23. septembrī tiesas sēdē

izskatīja lietu “Par Latvijas Sodū izpildes kodeksa 52. panta pirmās daļas pirmā un trešā teikuma un sestās daļas pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 107. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. Latvijas Sodū izpildes kodeksa (turpmāk – Kodekss) 52. panta pirmā daļa noteic: „Ar brīvības atņemšanu notiesātajiem noteikta astoņu stundu darbadiena sešu darbdienu nedēļā. Darba (maiņas) sākums un beigas noteiktas brīvības atņemšanas

iestādes dienas kārtībā. Notiesātajiem piešķirama viena atpūtas diena nedēļā, tie atbrīvojami no darba svētku dienās.” Pieteikuma iesniedzējs apstrīd šīs normas pirmo teikumu un trešo teikumu daļā par atpūtas dienu (turpmāk – apstrīdētās normas par brīvdienām), kā arī Kodeksa 52. panta sestās daļas pirmo teikumu, kas noteic: „Notiesāto atvaļinājums netiek apmaksāts” (turpmāk – apstrīdētā norma par atvaļinājumu).

1.1. Latvijas PSR Labošanas darbu kodekss tika pieņemts 1970. gada 23. decembrī un stājās spēkā 1971. gada 1. aprīlī. 1991. gada 29. augustā tika pieņemts un vienlaikus stājās spēkā Augstākās padomes lēmums „Par Latvijas PSR likumdošanas aktu piemērošanu Latvijā”. Šis lēmums noteica, ka Latvijas PSR Labošanas darbu kodekss uzskatāms par Latvijas Labošanas darbu kodeksu līdz jauna kodeksa izstrādāšanai. 1994. gada 30. decembrī stājās spēkā tā paša gada 15. decembrī pieņemtais likums „Grozījumi Latvijas Labošanas darbu kodeksā”, ar kuru Kodeksa nosaukums tika izteikts pašreizējā redakcijā.

1.2. Ieslodzīto personu darba nedēļas ilgums un atpūtas dienu skaits pēc būtības nav mainījies kopš Kodeksa spēkā stāšanās 1971. gadā. Tā 52. panta pirmā daļa noteica: „Personām, kas izcieš sodu labošanas darbu kolonijās un cietumos, noteikta astoņu stundu darba diena; tām piešķirama viena atpūtas diena nedēļā.”

Savukārt 52. panta piektā daļa sākotnēji noteica: „Personām, kam atņemta brīvība, soda izciešanas laikā nav tiesības uz atvaļinājumu.” Ar 1998. gada 14. oktobra likumu, kas stājās spēkā 1999. gada 1. aprīlī, Kodeksā tika izdarīti grozījumi. Kodeksa 52. panta piektā daļa tika izteikta šādi: „Strādājošiem notiesātajiem, kuri izcieš sodu cietumos, piešķir sešu darbadienu ilgu apmaksātu atvaļinājumu, bet strādājošiem nepilngadīgajiem notiesātajiem – 12 darbadienu ilgu apmaksātu atvaļinājumu. Notiesātie, kuri izcieš sodu atklātajos cietumos, ja viņi nav disciplināri sodīti pēdējo 30 dienu laikā, ar cietuma priekšnieka atļauju atvaļinājumu drīkst pavadīt ārpus noteiktās teritorijas.”

Tiesības uz apmaksātu atvaļinājumu strādājošiem notiesātajiem cietumos bija no 1999. gada 1. aprīļa līdz 2004. gada 9. decembrim, kad Kodeksa 52. panta piektajā

un sestajā daļā vārdu „apmaksātu” izslēdza ar 2004. gada 11. novembra likuma grozījumiem.

2. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka apstrīdētās normas neatbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 107. pantam. Apstrīdētās normas ierobežojot Satversmes 107. pantā noteiktās ieslodzījuma vietās nodarbināto personu tiesības uz iknedēļas brīvdienām un ikgadēju apmaksātu atvaļinājumu.

Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka, nosakot sešu dienu darba nedēļu, viņam tiek liegtas Satversmes 107. pantā garantētās vismaz divas brīvas dienas katru nedēļu. Ja vajagot strādāt sešas dienas nedēļā, tiekot liegta iespēja brīvās dienas, kas paredzētas atpūtai, izmantot citām nodarbēm, piemēram, sporta aktivitātēm vai mācībām. Ievērojot apstrīdētajās normās par brīvdienām noteikto, viņš esot spiests strādāt pa astoņām stundām sešas dienas nedēļā. Turpretī Darba likums paredzot tikai 40 stundu darba nedēļu. Pieteikuma iesniedzējs, strādājot 48 stundas nedēļā, saņemot valstī noteikto minimālo mēneša algu, bet tā esot noteikta, paredzot 40 stundu darba nedēļu. Tātad notiesātie esot nostādīti sliktākā situācijā nekā citas nodarbinātās personas.

Savukārt apstrīdētā norma par atvaļinājumu aizskarot Pieteikuma iesniedzēja Satversmes 107. pantā noteiktās tiesības uz ikgadēju apmaksātu atvaļinājumu, jo šādu iespēju vispār neparedzot.

Pieteikuma iesniedzējs piekrīt viedoklim, ka notiesāto nodarbinātībai ir īpašs mērķis – resocializācija, nevis labuma gūšana, tomēr uzsver, ka šis mērķis nemainītos, ja notiesātie pēc darba stundu un brīvdienu skaita tiktu pielīdzināti ārpus ieslodzījuma nodarbinātajām personām un viņiem tiktu noteikts ikgadējs apmaksāts atvaļinājums.

Turklāt šādā gadījumā tiktu ievērota arī Eiropas Padomes Ministru komitejas 2006. gada 11. janvāra rekomendācija Rec(2006)2 „Eiropas cietumu noteikumi” (turpmāk – Eiropas cietumu noteikumi), kas paredz, ka notiesātajām personām

maksimālo darba stundu skaitu dienā un nedēļā nosaka, ievērojot vietējos noteikumus vai paražas, kas reglamentē brīvībā esošo personu nodarbinātību.

Pēc iepazīšanās ar lietas materiāliem Pieteikuma iesniedzējs uzsvēra, ka nepiekrīt Saeimas atbildes rakstā paustajam viedoklim, ka ar brīvības atņemšanu notiesātie jānodarbina pēc iespējas vairāk, tādā veidā sekmējot viņu aktivitāti. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka ieslodzīto resocializācija ietver sevī ne tikai nodarbinātību. Tai esot vairākas sastāvdaļas, tostarp mācības, sporta nodarbības, uzvedību koriģējošās aktivitātes u.c. Tāpēc ieslodzītajiem vajagot ļaut pilnvērtīgi veikt savu darbu saskaņā ar Satversmes normām un starptautiskajiem standartiem, kas paredz tikai 40 stundu darba nedēļu, tādā veidā atvēlot laiku arī citām aktivitātēm.

Pieteikuma iesniedzējs nepiekrīt arī Saeimas argumentiem attiecībā uz to, kāpēc atvaļinājums nav apmaksājams. Viņš norāda, ka ieslodzījuma vietai piešķirtais finansējums nav pietiekams ieslodzīto papildu vajadzību apmierināšanai un ieslodzītajam tikai strādājot ir iespējams sev nodrošināt, piemēram, psihologa palīdzību vai apmācību, ko nepiedāvā cietuma administrācija.

Pieteikuma iesniedzējs uzsver, ka Satversmes 107. pantā noteiktās pamattiesības nedrīkst ierobežot un līdz ar to apstrīdētās normas ir pretrunā ar minēto Satversmes pantu.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Latvijas Republikas Saeima (turpmāk – Saeima) – atbildes rakstā lūdz Satversmes tiesu atzīt pieteikumu par nepamatotu, bet apstrīdētās normas – par atbilstošām Satversmes 107. pantam.

Saeima nepiekrīt Pieteikuma iesniedzēja viedoklim un uzskata, ka apstrīdētās normas nav pretrunā ar augstāka juridiskā spēka tiesību normām vairāku iemeslu dēļ.

Satversmes 107. pants paredz tiesības uz iknedēļas brīvdienām un ikgadēju apmaksātu atvaļinājumu. Tātad darbiniekam esot tiesības uz atpūtu, ko likumā noteiktajā kārtībā garantē valsts. Taču minētās tiesības esot attiecināmas uz Satversmes 106. pantā minētajiem subjektiem, proti, personām, kurām ir „tiesības

brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai”, un tādējādi veidojot Satversmes sistēmā vienotu regulējumu.

Saeima uzsver, ka notiesāto nodarbinātība ir specifiska sodu izpildes tiesību joma, kuras mērķis ir nodrošināt ieslodzītajiem iespēju apgūt nepieciešamās darba un sociālās prasmes, kas būtu noderīgas pēc ieslodzījuma vietas atstāšanas. Šīs nodarbinātības mērķis neesot radīt ieslodzītajiem iespēju konkurēt darba tirgū ar personām, kas neizcieš sodu, un tādējādi piedalīties darba tirgū soda izciešanas laikā.

Atsaucoties uz Satversmes tiesas spriedumu lietā Nr. 2007-31-01, Saeima norāda, ka valstij ir pienākums ieslodzīto nodarbinātības jautājumus regulēt atsevišķi. Turklāt šim nodarbinātības regulējumam nevajagot būt identiskam ar ārpus ieslodzījuma vietām spēkā esošo darba tiesisko attiecību regulējumu. Tādējādi varot secināt, ka Satversmes 106. un 107. pants nav tieši attiecināms uz ieslodzītajiem. Tiesības uz iknedēļas brīvdienām un ikgadējo apmaksāto atvaļinājumu neesot automātiski attiecināmas uz notiesātajiem, kas nodarbināti ieslodzījuma vietās. Valstij esot tiesības noteikt, kādā veidā ieslodzītie var izmantot tiesības uz atpūtu.

Saeima pauž viedokli, ka apstrīdētā norma par atvaļinājumu neliedz ieslodzītajam piešķirt un izmantot atvaļinājumu. Apmaksāta atvaļinājuma galvenā jēga esot darbinieka atpūtas laikā kompensēt viņam darba samaksas trūkumu, un šī apmaksa esot raksturojama kā darbinieka sociālās aizsardzības izpausme. Savukārt notiesātie tiekot uzturēti un nodrošināti no valsts budžeta līdzekļiem, līdz ar to viņiem neesot nepieciešams atvaļinājuma laikā sniegt šo materiālo palīdzību.

Atbildot uz Satversmes tiesas uzdotajiem jautājumiem, Saeima norāda, ka uz ieslodzītajām personām nav pilnībā attiecināms Satversmes 106. un 107. pants, it īpaši jautājumā par brīvdienām un apmaksātu atvaļinājumu. Šie panti klasiski attiecoties uz brīvībā nodarbinātajām personām. Līdz ar to uz abām atšķirīgajām personu grupām varot tikt attiecināti atšķirīgi priekšraksti.

Saeima uzsver, ka Satversmes 107. pants daļā par brīvdienām un atvaļinājumu neattiecas uz ieslodzītajiem un līdz ar to nav konstatējams arī šajā pantā noteikto

tiesību ierobežojums. Savukārt ierobežojuma neesamības gadījumā nevarot vērtēt arī ierobežojuma leģitīmo mērķi un atbilstību samērīguma principam.

Tomēr Saeima pieļauj, ka apstrīdētajās normās ietvertās minimālās prasības ir iespējams pilnveidot, uzlabot un piešķirt notiesātajiem plašākas tiesības un garantijas nodarbinātības jomā. Lai kopumā risinātu ieslodzīto nodarbinātības jautājumus, Tieslietu ministrija esot izstrādājusi „Ar brīvības atņemšanu notiesāto personu nodarbinātības koncepcijas” projektu (turpmāk – Koncepcijas projekts), kas 2007.gada 29.novembrī izsludināts valsts sekretāru sanāksmē. Pēc Koncepcijas projekta izskatīšanas un atbalstīšanas Ministru kabinetā tikšot sagatavots likumprojekts „Grozījumi Latvijas Soduzpildes kodeksā”.

Saeima norāda, ka gadījumā, ja Satversmes tiesa lems par apstrīdēto normu precizēšanu, konstatēto problēmu novēršana būtu skatāma kopsakarā ar minēto koncepciju. Līdz ar to būtu dodams pietiekami ilgs laiks sistēmas pilnveidošanai.

4. Latvijas Republikas tiesībsargs (turpmāk – Tiesībsargs) savā atzinumā norāda, ka notiesāto specifiskā statusa dēļ uz viņiem neattiecas Darba likuma normas, bet gan Kodeksa speciālās normas par ieslodzīto iesaistīšanu darbā. Notiesāto iesaistīšana darbā notiekot bez darba līguma, ar brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka rīkojumu.

Tiesībsargs uzsver, ka ieslodzīto darba attiecības nevar vērtēt identiski ar darba attiecībām ārpus ieslodzījuma un īpaši tas attiecas uz darba samaksas principiem un sistēmu. Atsaucoties uz Kodeksa 52. panta normām, Tiesībsargs pauž viedokli, ka attiecībā uz ieslodzītajiem ir jāievēro vispārējie darba tiesību pamatprincipi, kas izriet arī no cilvēktiesību normām, piemēram, nedrīkstētu noteikt nesamērīgu darba laiku un nedrošus darba apstākļus. Turklāt Eiropas cietumu noteikumos ir paredzēts, ka maksimālo darba stundu skaitu dienā un nedēļā ieslodzītajiem nosaka, ievērojot vietējos noteikumus vai paražas, kas reglamentē brīvībā esošo darba ņēmēju nodarbinātību. Tāpat ieslodzītajiem katru nedēļu vajagot būt vismaz vienai atpūtas dienai, kā arī pietiekami daudz laika mācībām un citām

nodarbēm. Latvijas vietējie noteikumi, kas reglamentē brīvībā esošo darba ņēmēju nodarbinātību, paredzot, ka darba nedēļa nedrīkst pārsniegt 40 darba stundas. Normāli esot paredzēta piecu darba dienu nedēļa, un tikai atsevišķos gadījumos varot noteikt sešu darba dienu nedēļu, saīsinot katru darba dienu par vienu stundu. Ņemot vērā Eiropas cietumu noteikumus, attiecībā uz notiesātajiem vajadzētu ievērot tādus pašus darba laika principus.

Tiesībsargs uzskata, ka garantijas, kas nav saistītas ar resocializācijas mērķi, piemēram, tiesības uz atpūtu, ieslodzītajiem būtu nodrošināmas līdzīgi kā brīvībā esošām personām, jo leģitīms to ierobežošanas mērķis nav saskatāms. Tiesību uz atpūtu mērķis esot saistīts gan ar darbinieka veselības nodrošināšanu, gan ar brīvā laika respektēšanu, gan ar darba efektivitāti. Tiesībsargs secina, ka ieslodzītajiem ir jānodrošina tiesības uz atpūtu tāpat kā brīvībā esošajām personām, lai gan nodarbinātības mērķi ir atšķirīgi un ir iespējama arī atšķirīga samaksas sistēma. Līdz ar to apstrīdētās normas par brīvdienām neatbilstot Satversmes 107. pantam, jo nepamatoti ierobežojot personu tiesības uz atpūtu.

Tiesībsargs uzsver, ka arī tiesības uz atvaļinājumu ietilpstot tiesībās uz atpūtu. Apstrīdētā norma par atvaļinājumu reglamentējot notiesāto atvaļinājuma izmantošanu. Savukārt atvaļinājuma apmaksāšana ietilpstot notiesāto darba samaksas sistēmā, kas var atšķirties no brīvībā strādājošo personu darba samaksas sistēmas. Brīvībā darba samaksas mērķis esot nodrošināt personu ar iztikas līdzekļiem, turklāt nodrošināt arī personas atpūtas laikā. Tiesībsargs norāda, ka notiesātie atvaļinājuma laikā saņem uzturu, sadzīves vajadzību apmierināšanas materiālo nodrošinājumu un komunālos pakalpojumus vispārējā kārtībā, līdz ar to uz notiesātajiem neesot tieši attiecināmas ar atvaļinājuma apmaksu saistītās garantijas. Tādējādi apstrīdētā norma par atvaļinājumu neesot pretrunā ar Satversmes 107. pantu.

5. Tieslietu ministrija norāda, ka atbilstoši Kodeksa 51. panta sestajai daļai brīvības atņemšanas iestādēs notiesātos iesaista darbā bez darba līguma noslēgšanas, proti, katru notiesāto darbā iesaista ar brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka

rīkojumu. Tā kā ieslodzīto nodarbināšana neesot pielīdzināma darba tiesiskajām attiecībām ārpus ieslodzījuma vietām atšķirīgo nodarbinātības mērķu dēļ, valstij esot pienākums ieslodzīto nodarbinātības jautājumus regulēt atsevišķi. Turklāt regulējumam nevajagot būt identiskam ar nodarbinātības noteikumiem, kas attiecas uz darba tiesiskajām attiecībām ārpus ieslodzījuma vietām. Tomēr, pieļaujot atšķirīgu regulējumu, valstij iespēju robežās vajagot vadīties pēc Apvienoto Nāciju Organizācijas un Eiropas Padomes izstrādātajām rekomendācijām šajā jomā.

Saskaņā ar Apvienoto Nāciju Organizācijas 1995. gada Ieslodzīto režīma minimālajiem standartnoteikumiem (turpmāk – ANO Ieslodzīto režīma minimālie standartnoteikumi) un Eiropas cietumu noteikumiem maksimālo darba stundu skaitu dienā un nedēļā ieslodzītajiem nosaka, ievērojot vietējos noteikumus vai paražas, kas reglamentē brīvībā esošo personu nodarbinātību. Šis ieteikums esot ņemts vērā arī Latvijas Soduzpildes kodeksa 52. panta ceturtajā daļā, kas noteic, ka notiesātajiem, kuri sodu izcieš audzināšanas iestādēs nepilngadīgajiem, darba dienas ilgumu, kā arī iknedēļas atpūtas dienas nosaka pēc vispārējiem noteikumiem saskaņā ar Darba likumu.

Tieslietu ministrija atzīst, ka apstrīdētās normas par brīvdienām neatbilst Satversmes 107. pantam, jo paredz atšķirīgu regulējumu ne tikai attiecībā uz ieslodzījuma vietās un brīvībā nodarbinātajiem, bet arī uz dažādu kategoriju ieslodzītajiem, proti, nepilngadīgajiem un pilngadīgajiem ieslodzītajiem.

Tieslietu ministrija pauž viedokli, ka darbs lielākajai sabiedrības daļai ir galvenais eksistences līdzekļu avots un atvaļinājuma naudas mērķis ir nodrošināt personai nepieciešamos eksistences līdzekļus. Darbspējīga vecuma personai, kura atrodas brīvībā, pašai esot tiesības un pienākums iegūt sev nepieciešamos līdzekļus. Ieslodzījuma vietas tiek uzturētas no valsts budžeta līdzekļiem, kuri savukārt veidojoties no samaksātajiem nodokļiem. Attiecībā uz notiesātajiem normatīvie akti uzliekot ieslodzījuma vietai par pienākumu nodrošināt viņus ar uzturu un citiem cilvēka eksistencei nepieciešamajiem līdzekļiem visā soda izciešanas laikā. Tādējādi darbinieki ieslodzījuma vietā un ārpus ieslodzījuma vietas neatrodies vienādos un salīdzināmos apstākļos. Eiropas Padomes Ministru komitejas 1987. gada 12. februāra

rekomendācijas Nr. R (87)3 „Eiropas ieslodzījuma vietu noteikumi” 91. punkts nosakot, ka „nav pieļaujami citi ierobežojumi kā vienīgi tie, kas nepieciešami soda procedūrai un ieslodzījuma vietas drošībai”. Ievērojot minēto, Tieslietu ministrija secina, ka apstrīdētā norma par atvaļinājumu atbilst Satversmes 107. pantam, jo tā ir samērīga, tai ir leģitīms mērķis un tā ir nepieciešama soda procedūrai.

6. Latvijas Cilvēktiesību centrs (turpmāk – Cilvēktiesību centrs) savā atzinumā norāda, ka apstrīdētās normas par brīvdienām paredz ieslodzītajiem darba laiku, kas par astoņām stundām nedēļā pārsniedz normālo nedēļas darba laiku, – ieslodzītajiem noteikta astoņu stundu darbadiena sešu darbdienu nedēļā, un nedēļas darba laiks ieslodzītajiem ir 48 stundas. Tādējādi strādājošās notiesātās personas veicot neapmaksātu virsstundu darbu. Atbilstoši Darba likuma 136. panta 1. punktam „virsstundu darbs ir darbs, kuru darbinieks veic virs normālā darba laika”. Strādājošā notiesātā persona saņemot minimālo algu gan par darbu normālās darba nedēļas ietvaros, gan par virsstundu darbu. Tā kā ieslodzītie, strādājot 48 stundas nedēļā, saņemot minimālo mēneša darba algu, kas noteikta par darbu normālā darba laika ietvaros, likumdevējs esot aizskāris Satversmes 107. pantā garantētās tiesības saņemt veiktajam darbam atbilstošu samaksu, kas nav mazāka par valsts noteikto minimumu.

Cilvēktiesību centrs norāda, ka līdz pat 1999. gada 1. aprīlim Latvijas Soduzpildes kodeksa 52. panta piektā daļa noteica: „Personām, kam atņemta brīvība, soda izciešanas laikā nav tiesības uz atvaļinājumu.” Taču minētā norma tikusi grozīta un strādājošiem notiesātajiem, kuri izcieš sodu cietumos, piešķirts sešas darbadienas ilgs apmaksāts atvaļinājums, bet strādājošiem nepilngadīgajiem notiesātajiem – 12 darbadienas ilgs apmaksāts atvaļinājums. Cilvēktiesību centrs uzsver, ka tiesības uz apmaksātu atvaļinājumu strādājošiem notiesātajiem esot bijuša līdz 2004. gada 9. decembrim, tātad vairāk nekā piecus gadus. Kodeksa 52. panta piektajā un sestajā daļā vārds „apmaksātu” esot izslēgts ar 2004. gada 11. novembra likuma grozījumiem, kas stājušies spēkā 2004. gada 9. decembrī.

Lai gan minētie grozījumi to pieņemšanas laikā esot maz apspriesti, tomēr analizējot to anotācijā minēto pamatojumu, varot secināt, ka strādājošo notiesāto

tiesības uz apmaksātu atvaļinājumu tika ierobežotas, lai ietaupītu resursus, kurus varētu izmantot citām vajadzībām. Tas nevarot būt leģitīms mērķis tiesību ierobežošanai, kuras rezultātā ir pasliktinājies notiesāto personu stāvoklis.

Cilvēktiesību centrs uzskata, ka apstrīdētā norma par atvaļinājumu ir pretrunā ar Satversmes 107. pantu.

7. Ieslodzījuma vietu pārvalde sniegusi informāciju par notiesāto personu nodarbinātību. 2008. gada 1. janvārī brīvības atņemšanas iestādēs Latvijā bija nodarbināti 1393 notiesātie. Brīvības atņemšanas iestāžu saimnieciskajā apkalpē tika nodarbināts 731 notiesātais un komersantu izveidotajās darba vietās – 662 notiesātie. 2008. gada martā kopējais nodarbināto notiesāto skaits bija 1574, no tiem 848 tika nodarbināti brīvības atņemšanas iestāžu saimnieciskajā apkalpē un 725 – pie komersantiem.

Secinājumu daļa

8. Konstitucionālajā sūdzībā Pieteikuma iesniedzējs lūdz izvērtēt apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 107. pantā ietvertajām tiesībām uz iknedēļas brīvdienām un ikgadēju apmaksātu atvaļinājumu.

8.1. Satversmes 107. pants noteic: „Ikvienam darbiniekam ir tiesības saņemt veiktajam darbam atbilstošu samaksu, kas nav mazāka par valsts noteikto minimumu, kā arī tiesības uz iknedēļas brīvdienām un ikgadēju apmaksātu atvaļinājumu.” Šā panta saturs noskaidrojams kopsakarā ar Satversmes 89.pantu, kas noteic, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem.

No Satversmes 107. panta citastarp izriet, ka valstī ir jābūt normatīvi noteiktai minimālajai darba samaksai un darba devēji nevar piešķirt darbiniekiem mazāku darba samaksu par likumdevēja noteikto. Starptautiskās darba organizācijas 1970. gada 22. jūnija konvencijas Nr. 131 „Par minimālās algas noteikšanu” 2. panta pirmā daļa prasa, lai konvencijas dalībvalstis ar normatīvo aktu noteiktu minimālo darba samaksu, kuru nedrīkstētu samazināt. Līdz ar to minimālās darba algas noteikšana ir likumdošanas ceļā izlemjams jautājums (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 21. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-03-0306 6. punktu*).

Saskaņā ar Darba likuma 61. panta pirmo daļu minimālā darba alga nedrīkst būt mazāka par valsts noteikto minimumu. Savukārt šā panta otrā un trešā daļa pilnvaro Ministru kabinetu noteikt minimālo darba algu normālā darba laika ietvaros un minimālo stundas tarifa likmi, kā arī minimālās mēneša darba algas noteikšanas un pārskatīšanas kārtību.

8.2. Minimālā mēnešalga ir nesaraujami saistīta ar normālo darba laiku, proti, tā tiek maksāta par noteiktu darba laiku.

Pienākumu valstī noteikt maksimālo darba ilgumu un minimālo atpūtas laiku paredz arī vairāki starptautiskie tiesību akti. Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 7. panta „d” punkts noteic personas tiesības uz

atpūtu, brīvo laiku un darba laika saprātīgu ierobežošanu, periodisku apmaksātu atvaļinājumu, kā arī atlīdzību par darbu svētku dienās. Arī Eiropas Sociālās hartas 2. pants citastarp noteic, ka līgumslēdzējas puses apņemas: noteikt atbilstīgu darba dienas un darba nedēļas garumu, progresīvi samazinot darba nedēļas garumu tai apjomā, ko pieļauj darba ražīguma pieaugums un citi attiecīgie faktori; noteikt apmaksātu ikgadējo atvaļinājumu vismaz divu nedēļu garumā; nodrošināt iknedēļas atpūtas periodu, kas iespēju robežās sakristu ar dienu, kas saskaņā ar attiecīgās valsts vai reģiona tradīcijām vai paražām tiek uzskatīta par atpūtas dienu. Savukārt Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 24. pants noteic, ka katram cilvēkam ir tiesības uz atpūtu un brīvo laiku, ieskaitot tiesības uz saprātīgu darbadienas ierobežojumu un uz apmaksātu periodisku atvaļinājumu.

Tādējādi no Satversmes 107. panta kopsakarā ar Satversmes 89. pantu izriet, ka valstī ir jābūt normatīvi noteiktam maksimālajam darba nedēļas ilgumam, paredzot arī minimālo laiku atpūtai, un apmaksātam ikgadējam atvaļinājumam.

8.3. Darba likuma 131.pants regulē normālo darba laiku un noteic, ka darbinieka normālais dienas darba laiks nedrīkst pārsniegt astoņas stundas, bet normālais nedēļas darba laiks — 40 stundas. Darba nedēļas ilgumu savukārt reglamentē Darba likuma 133.pants: „Darbiniekam ir noteikta piecu dienu darba nedēļa. Ja darba rakstura dēļ nevar noteikt piecu dienu darba nedēļu, darba devējs pēc konsultēšanās ar darbinieku pārstāvjiem nosaka sešu dienu darba nedēļu. Ja noteikta sešu dienu darba nedēļa, dienas darba laika ilgums nedrīkst pārsniegt septiņas stundas.”

No minētā nepārprotami izriet, ka normālais darba laiks ir 40 stundas nedēļā. Atpūtas dienu skaits ir saistīts ar noteiktu darba stundu skaitu dienā un nevar būt mazāks par vienu atpūtas dienu nedēļā.

Savukārt Darba likuma 150. pants reglamentē darbinieka tiesības uz ikgadējo apmaksāto atvaļinājumu un noteic, ka ikgadējo apmaksāto atvaļinājumu piešķir katru gadu noteiktā laikā saskaņā ar darbinieka un darba devēja vienošanos vai

atvaļinājumu grafiku, ko sastāda darba devējs pēc konsultēšanās ar darbinieku pārstāvjiem.

Līdzīgi principi ir paredzēti arī Starptautiskās darba organizācijas konvencijā Nr. 47 „Par četrdesmit stundu darba nedēļu”, Eiropas Sociālajā hartā un citos starptautiskajos dokumentos.

Tādējādi Satversmes 107. pantā ir noteikts pamattiesību apjoms nodarbinātības jomā, kas precizēts normatīvajos aktos un attiecināms uz ikvienu personu, kura strādā algotu darbu.

9. Saeima atbildes rakstā norādījusi, ka Satversmes 107. pants daļā par brīvdienām un atvaļinājumu neattiecas uz ieslodzītajiem, jo ir attiecināms uz Satversmes 106. pantā norādītajiem subjektiem – personām, kas var brīvi izvēlēties nodarbošanos atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai, proti, uz darbiniekiem. Notiesātās ieslodzītās personas neesot iekļaujamas minētajā personu grupā, tāpēc arī neesot konstatējams minēto tiesību ierobežojums. Savukārt ierobežojuma neesamības gadījumā nevarot vērtēt arī ierobežojuma leģitīmo mērķi un atbilstību samērīguma principam.

Tādējādi visupirms ir noskaidrojams, vai Satversmes 107. pants ir attiecināms uz ieslodzītajām personām un vai persona, kas ieslodzījuma vietā tiek nodarbināta, ietilpst šajā pantā lietotā jēdziena „darbinieks” saturā.

9.1. Eiropas Padomes Ministru komitejas 1987. gada 12. februāra rekomendācija Nr. R (87)3 „Eiropas ieslodzījuma vietu noteikumi” tika papildināta un pārstrādāta, un tās vietā stājās spēkā Eiropas Padomes Ministru komitejas 2006. gada 11. janvāra rekomendācija Rec(2006)2 „Eiropas cietumu noteikumi”.

Eiropas cietumu noteikumi tika pieņemti, lai Eiropas Padomes dalībvalstis savos likumos un praksē vadītos no tajos ietvertajiem principiem. „Lai gan noteikumu formālais statuss ir vadlīniju piedāvāšana ieslodzījuma vietu administrācijām, tomēr tie uzliek stingrus morālus un politiskus pienākumus

dalībvalstīm, kas tos pieņēmušas” (*Satversmes tiesas 2001.gada 19.decembra sprieduma lietā Nr. 2001-05-03 secinājumu daļas 6. punkts*). Tā Eiropas cietumu noteikumos ietvertie pamatprincipi noteic: „Pret visām personām, kurām atņemta brīvība, izturas, ievērojot to cilvēktiesības. Personas, kurām atņemta brīvība, saglabā visas tiesības, izņemot tās, kas tām likumīgi atņemtas ar nolēmumu, ar kuru šīm personām piespriests sods vai piemērots apcietinājums. Personām, kurām atņemta brīvība, nosaka minimālos nepieciešamos ierobežojumus, kas ir proporcionāli likumīgajam mērķim, kura sasniegšanai tie noteikti.”

Satversmes tiesa jau agrāk ir vērtējusi ieslodzīto personu pamattiesību (tostarp arī to, kas noteiktas Satversmes 107. pantā) aizskārumus, taču neviens no tiesas spriedumiem nevarētu dot pamatu secinājumam, ka uz ieslodzītajiem vispār nebūtu attiecināmas kādas pamattiesības (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2007. gada 14. jūnija spriedumu lietā Nr. 2006-31-01, 2005. gada 21. novembra spriedumu lietā 2005-03-03 un 2001.gada 19.decembra spriedumu lietā 2001-05-03*). Analoģu viedokli ir izteikusi arī Latvijas Republikas Augstākā tiesa: „Valstij ir jānodrošina, lai personas, kas izcieš sodu, tiktu labotas un pāraudzinātas, kā arī tiktu izolētas no pārējās sabiedrības, tādējādi nepieļaujot, ka personas izdara jaunus noziedzīgus nodarījumus. Tomēr tas nenozīmē, ka persona, nokļūstot ieslodzījuma vietā, zaudē cilvēktiesības kā tādas. Ieslodzītajām personām ieslodzījuma vietas teritorijā tāpat kā personām ārpus brīvības atņemšanas vietām jābūt nodrošinātām cilvēktiesībām atbilstošā apjomā” (*Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 19.augusta lēmuma lietā Nr.A7010108 SKA – 581/2008 6. punkts, http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2008/08_ska_581.doc*). Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā praksē ir norādījusi, ka ieslodzītās personas turpina baudīt pamattiesības arī atrodoties cietumā (*sk., piemēram: Gülmez v. Turkey, judgment of 20 may 2008, no. 16330/02, para 46*).

Tādējādi personas, kas izcieš sodu ieslodzījuma vietā, saglabā savas pamattiesības.

9.2. Satversmes tiesa piekrīt Tiesībsarga un Tieslietu ministrijas viedoklim, ka ieslodzīto darba attiecības nevar vērtēt tāpat kā darba attiecības ārpus

ieslodzījuma, taču attiecībā uz ieslodzītajiem ir jāievēro darba tiesību pamatprincipi, kas izriet no cilvēktiesību normām. Tāpēc ieslodzījuma vietās nodarbinātajām personām nedrīkstētu noteikt nesamērīgu darba laiku vai nelabvēlīgus un nedrošus darba apstākļus.

Regulējot ieslodzīto personu nodarbinātību, valstij ir jāievēro šo personu pamattiesības, ciktāl to pieļauj soda mērķis un ieslodzījuma vietas režīms, un iespēju robežās jāvadās no Apvienoto Nāciju Organizācijas un Eiropas Padomes izstrādātajām rekomendācijām ieslodzīto nodarbinātības jomā.

Eiropas cietumu noteikumos kā viens no būtiskākajiem pamatprincipiem tiek uzsvērts tas, ka dzīve ieslodzījuma vietās ir pēc iespējas pietuvināma pozitīvajiem aspektiem, kas raksturīgi dzīvei ārpus cietuma. Savukārt normalizācijas princips (Eiropas cietumu noteikumu 5. princips) ir pamatā 26. noteikumam par darbu. Tā Eiropas cietumu noteikumu 26.15. punkts paredz, ka maksimālo darba stundu skaitu dienā un nedēļā ieslodzītajiem nosaka, ievērojot vietējos noteikumus vai paražas, kas reglamentē brīvībā esošo darba ņēmēju nodarbinātību. Savukārt 26.16. punkts noteic to, ka ieslodzītajiem katru nedēļu ir vismaz viena atpūtas diena, kā arī pietiekami daudz laika mācībām un citām nodarbēm. No Eiropas cietumu noteikumu 26. punkta izriet, ka, piemēram, normām par veselību un darba drošību, darba stundām un pat iesaisti valsts sociālās apdrošināšanas sistēmā būtu jāatspoguļo tie noteikumi, kas attiecināmi uz nodarbinātajiem brīvībā [sk.: *Commentary on Recommendation Rec (2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules. Work. Rule 26, http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/prisons_and_alternatives/legal_instruments/E%20commentary%20to%20the%20EP_R.pdf*].

Savukārt Eiropas cietumu noteikumu sadaļas „Ieslodzījuma režīms” 25.1. punkts paredz: „Jebkurš ieslodzījuma režīms, kas noteikts ieslodzītajiem, ietver līdzsvarotu pasākumu programmu.” Saistībā ar to 26.17. punkta komentāros tiek atzīts, ka darbs var veidot ieslodzīto ikdienas režīma galveno sastāvdaļu, taču to nevar prasīt veikt uz citu, izslēgtu aktivitāšu rēķina. To vidū tiek īpaši minēta

izglītība, tomēr arī kontakts ar citiem, piemēram, sociālās palīdzības dienestiem, var būt konkrēta ieslodzītā režīma būtiska sastāvdaļa (*sk. turpat*).

Kodekss saskaņā ar tā 1.panta pirmo daļu reglamentē „Krimināllikumā paredzēto kriminālsodu izpildes noteikumus un kārtību, notiesāto tiesisko statusu, valsts un pašvaldību iestāžu kompetenci sodu izpildē”. Savukārt Kodeksa astotā nodaļa paredz specifiskas normas, kas nosaka notiesāto iesaistīšanu darbā.

Ņemot vērā ieslodzīto personu īpašo statusu, saskaņā ar Kodeksa 51. pantu šo personu iesaistīšana darbā notiek bez darba līguma, bet ar brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka rīkojumu. Atkarībā no ieslodzījuma režīma pakāpes tiek nodrošināta šo personu uzraudzība.

Tādējādi ieslodzīto iesaistīšanai darba tiesiskajās attiecībās ir noteikta cita kārtība, kas atšķiras no vispārējā darba tiesiskā regulējuma.

9.3. Taču šī atšķirīgā kārtība, kādā ieslodzītās personas tiek iesaistītas darba tiesiskajās attiecībās, nav uzskatāma par šķērsli tam, lai minētās personas ietvertu Satversmes 107.pantā lietotā jēdziena „darbinieks” saturā, īpaši tādā gadījumā, ja ieslodzītās personas nodarbinātas pie komersanta. Šādā gadījumā visas personas, kas iesaistītas darba tiesiskajās attiecībās ieslodzījuma vietā, pēc savām pamattiesībām, kas izriet no Satversmes 107. panta, ir pielīdzināmas tām personām, kuras tiek nodarbinātas saskaņā ar Darba likumu.

Līdz ar to ir nepamatots Saeimas apgalvojums, ka uz ieslodzītajiem nav attiecināms Satversmes 107. pants daļā par brīvdienām un apmaksātu atvaļinājumu. Likumdevējs ieslodzīto nodarbinātības jautājumus (pamatprincipus) ir regulējis atsevišķā Kodeksā, un tie var atšķirties no vispārējā darba tiesiskā regulējuma (*sk. Satversmes tiesas 2007. gada 14. jūnija sprieduma lietā Nr. 2006-31-01 secinājumu daļas 14.2.punktu*). Taču speciālajā regulējumā nevar ietvert tādas normas, kas atņemtu ieslodzītajiem Satversmes 107. pantā noteiktās tiesības pēc būtības.

10. Pamattiesības nav absolūtas, un tās var ierobežot, turklāt ierobežojumi ieslodzītajām personām var būt stingrāki nekā brīvībā esošām personām.

Persona, atrodoties ieslodzījumā, saglabā savas pamattiesības, un jebkurš to ierobežojums ir jāpamato. Šāds pamatojums var izrietēt *inter alia* no nepieciešamajām un neizbēgamajām ieslodzījuma sekām vai arī no saiknes starp ierobežojumu un konkrētā ieslodzītā situāciju (*sk.: Dickson v. the United Kingdom, judgment of 04 December 2007, no. 44362, para 68*).

Satversmes tiesa jau iepriekš ir norādījusi, ka notiesātajam soda izpildes režīma ietvaros tiek noteikti zināmi ierobežojumi, kas paredzēti Kodeksā un citos normatīvajos aktos. Šie ierobežojumi nedrīkst būt lielāki kā nepieciešams piespriešā soda veida rakstura un soda izpildes režīma dēļ. Satversmes tiesas spriedumos uzsvērts, ka pasākumi, kas saistīti ar pamattiesību ierobežojumiem, pieļaujami tikai tādā apmērā, kāds nepieciešams attiecīgā leģitīmā mērķa sasniegšanai (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2002. gada 22. oktobra sprieduma lietā Nr. 2002-04-03 secinājumu daļas 7. punktu un 2006. gada 6. februāra sprieduma lietā Nr. 2005-17-01 6.punktu*).

Tādējādi uz ieslodzītajām personām ir attiecināmas visas Satversmē, tostarp arī tās 107. pantā noteiktās cilvēka pamattiesības, ciktāl tās nav ierobežotas un ir savienojamas ar soda izciešanas mērķi un ieslodzījuma režīmu.

11. Ieslodzīto nodarbinātībai ir atšķirīgs tiesiskais regulējums, kas noteikts Kodeksā. Tādējādi apstrīdētās normas ierobežo Satversmes 107. pantā noteiktās tiesības, jo nosaka ieslodzītajiem astoņu stundu darbadienu sešu darbadienu nedēļā, vienu atpūtas dienu un paredz atvaļinājumu, kas netiek apmaksāts.

Satversmes 116.pantā nav minētas 107.pantā garantētās tiesības, tomēr tas nenozīmē, ka šīs pamattiesības ir absolūtas un tām nevar noteikt ierobežojumus. Satversme ir vienots veselums, un tajā ietvertās normas tulkojamas sistēmiski. Pieņēmums, ka Satversmes 107.pantā paredzētajām ieslodzītās personas tiesībām vispār nevar noteikt ierobežojumus, nonāktu pretrunā gan ar soda mērķi (ieslodzījuma režīmu), gan ar citos Satversmes pantos garantētajām citu personu

pamattiesībām (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2002. gada 22. oktobra sprieduma lietā Nr. 2002-04-03 secinājumu daļas 2. punktu*).

Gan pamattiesību ierobežojumu izvērtēšanā, gan noteikšanā ir jāievēro konkrētas prasības, proti, šiem ierobežojumiem jābūt: 1) noteiktiem ar likumu; 2) attaisnotiem ar leģitīmu mērķi; 3) samērīgiem (proporcionāliem) ar šo mērķi.

11.1. Apstrīdētajās normās iekļautie pamattiesību ierobežojumi ietverti Kodeksa 52. panta pirmās daļas pirmajā un trešajā teikumā, kā arī sestās daļas pirmajā teikumā. Respektīvi, ierobežojumi ir noteikti ar likumu.

11.2. Regulējums par 48 stundu darba nedēļas ilgumu attiecībā uz ieslodzītajām personām pastāv kopš Kodeksa spēkā stāšanās dienas 1971. gadā. Tajā laikā arī brīvībā strādājošās personas bija nodarbinātas astoņas stundas dienā un darba nedēļas ilgums bija sešas dienas. Tātad notiesātajām un brīvībā esošajām personām vēsturiski bija noteikts līdzīgs darba nedēļas ilgums.

Šobrīd atbilstoši apstrīdētajai normai ar brīvības atņemšanu notiesātajiem ir noteikta astoņu stundu darbadiena sešu darbdienu nedēļā un piešķirama viena atpūtas diena nedēļā. Tātad vairāku desmitu gadu garumā likumdevējs nav pārskatījis ieslodzīto darba nedēļas ilgumu, lai gan brīvībā esošo personu nodarbinātības ilgums ir mainījies un vairākas starptautiskās rekomendācijas ieslodzīto nodarbinātības jomā prasa dzīvi ieslodzījuma vietās pēc iespējas pietuvināt pozitīvajiem aspektiem, kas raksturīgi dzīvei ārpus cietuma.

Gan Eiropas cietumu noteikumi, gan ANO Ieslodzīto režīma minimālie standartnoteikumi paredz personām, kas nodarbinātas ieslodzījuma vietās, vismaz vienu brīvdienu. Tieši šādu noteikumu ietver arī Kodeksa 52. panta pirmās daļas trešais teikums. Tomēr Satversmes tiesa vērš uzmanību uz to, ka apstrīdētajās normās noteiktā viena atpūtas diena nedēļā ir cieši saistīta ar ieslodzīto personu darba nedēļas ilgumu – 48 stundām. Tāpēc abas Kodeksa 52. panta pirmajā daļā ietvertās apstrīdētās normas par brīvdienām vērtējamas kopsakarā.

Izskatot šo lietu, nav gūstams apstiprinājums tam, ka ieslodzīto tiesības uz normālu darba laiku, proti, uz 40 stundu darba nedēļu un vismaz vienu brīvdienu, būtu jāierobežo, lai sasniegtu kādu leģitīmu mērķi. Institūcijas, kas lietā tika

uzaicinātas sniegt viedokli par apstrīdēto normu atbilstību Satversmei (Tiesībsargs, Tieslietu ministrija un Cilvēktiesību centrs), nav norādījušas, kāpēc būtu nepieciešams apstrīdētajās normās par brīvdienām ietvertais ierobežojums. Minētās institūcijas paudušas viedokli, ka šīs normas neatbilst Satversmes 107. pantam.

Turklāt no lietas materiāliem ir gūstams apstiprinājums tam, ka notiesāto nodarbinātības regulējums ir novecojis un būtu pilnveidojams. To apliecina arī pētījumi par notiesāto nodarbinātību, kuros secināts, ka daudzas no spēkā esošajām Kodeksa normām, kas attiecas uz strādājošo notiesāto personu tiesisko statusu, ir novecojušas un neietver pilnīgu nepieciešamo regulējumu attiecībā uz notiesāto nodarbinātību. Pētījumos ir uzsvēta nepieciešamība izstrādāt jaunu sodu izpildes regulējumu (*sk., piemēram: Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas „Attīstība” pētījumu „Ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu izglītības, nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība”, Rīga, 2005, <http://www.probacija.lv/page/43> un Vidzemes augstskolas pētījumu „Kad atveras cietuma vārti: Valmieras cietuma bijušo ieslodzīto iekļaušana sabiedrībā un darba tirgū”, Valmiera, 2005–2006, <http://www.va.lv/node/363>).*

Arī Saeima atzīst, ka apstrīdētajās normās ietvertās minimālās prasības ir iespējams pilnveidot, un norāda uz Tieslietu ministrijas izstrādāto Konceptijas projektu. Tā 4.3.6. punkts paredz, ka, „izstrādājot normatīvo regulējumu attiecībā uz notiesāto darba laiku (notiesātajiem nosakāms tāds pats normālais darba laiks kā pārējiem iedzīvotājiem – 40 stundas nedēļā), atpūtas laiku u.c. vispārējiem nodarbinātības nosacījumiem, kas nav tieši pieminēti šajā koncepcijā, jāveido sistēma, kas nodrošina, ka šie nosacījumi pēc iespējas atbilst Darba likumā noteiktajam regulējumam, kriminālsodu izpildi reglamentējošos normatīvos aktos veidojot attiecīgu sasaisti” (*lietas materiālu 76.lpp*).

Ja pamattiesību ierobežojums nav attaisnots ar leģitīmu mērķi, tas uzskatāms par prettiesisku. Līdz ar to Kodeksa 52. panta pirmās daļas pirmais un trešais teikums neatbilst Satversmes 107. pantam.

11.3. Apstrīdētā norma par atvaļinājumu paredz, ka notiesāto atvaļinājums nav apmaksāts.

Gan Saeima, gan Tieslietu ministrija norāda, ka apmaksāta atvaļinājuma mērķis esot darbinieka atpūtas laikā viņam kompensēt darba samaksas trūkumu un šī apmaksā raksturojama kā darbinieka sociālās aizsardzības izpausme. Savukārt notiesātie tiek uzturēti un nodrošināti no valsts budžeta līdzekļiem, līdz ar to neesot nepieciešams atvaļinājuma laikā viņiem sniegt šo materiālo palīdzību. Taču ne Saeima, ne Tieslietu ministrija nenorāda, kāds leģitīms mērķis ir minēto pamattiesību ierobežošanai.

Turklāt notiesātajiem, kas izcieš sodu atklāta tipa cietumos un ir nodarbināti pie komersanta saskaņā ar darba līgumu, kā arī nepilngadīgajiem, pamatojoties uz Darba likumu, atvaļinājums tiek apmaksāts, lai gan viņi tāpat tiek uzturēti no valsts budžeta (*sk. lietas materiālu 39. lpp.*). Tādējādi ieslodzījuma vietās valsts sniegtais minimālais materiālais nodrošinājums atvaļinājuma laikā nevar būt par pamatojumu jeb izskaidrojumu ierobežojuma noteikšanai.

Apmaksāts atvaļinājums ir viena no Satversmes 107. pantā paredzētajām garantijām. Tiesības uz apmaksātu atvaļinājumu strādājošām ar brīvības atņemšanu notiesātajām personām bija no 1999. gada līdz 2005. gadam, tātad vairāk nekā piecus gadus (*sk. šā sprieduma 1. punktu*). Kodeksa 52.panta piektajā un sestajā daļā vārdu „apmaksātu” izslēdza ar 2004.gada 11.novembra likuma grozījumiem, kas ir spēkā no 2004.gada 9.decembra. Minēto grozījumu anotācijā bija norādīts, ka likumprojektā ietvertie grozījumi izstrādāti, lai modernizētu un pilnveidotu brīvības atņemšanas soda izpildes procesu un veidotu resursus, kurus varētu novirzīt to uzdevumu izpildei, kas šobrīd netiek pienācīgā apjomā un kvalitātē nodrošināti vai ir paredzēti kā jauni. Šāds grozījumu pamatojums ļauj secināt, ka strādājošo ar brīvības atņemšanu notiesāto personu tiesības uz apmaksātu atvaļinājumu minēto grozījumu rezultātā tika ierobežotas, lai ietaupītu resursus, kurus varētu izmantot citām vajadzībām. Taču nedz Saeima, nedz Tieslietu ministrija to nav norādījusi kā minētā pamattiesību ierobežojuma leģitīmo mērķi. Arī citos lietas materiālos nav gūstams apstiprinājums tam, ka šādu pamatojumu varētu uzskatīt par leģitīmu mērķi ieslodzīto pamattiesību ierobežošanai.

Ieslodzītā atvaļinājumam ir tāda pati funkcija kā brīvībā esoša darbinieka atvaļinājumam – atpūta. Ieslodzītajam, kas ilgāku laiku strādājis, tāpat kā brīvībā esošajam darbiniekam ir nepieciešama fiziska un garīga atpūta, jo nav nekāda pamata uzskatīt, ka ieslodzītā darbs prasītu mazāku piepūli nekā darbs brīvībā. Atvaļinājums ir noteikts ne tikai darbaspēju atjaunošanas, bet arī resocializācijas nolūkos.

Savukārt jautājums par atvaļinājuma apmaksāšanu ir saistīts ar to, ka ieslodzījuma apstākļi pēc iespējas jāpielīdzina apstākļiem brīvībā, sagatavojot ieslodzītos normālam darba gada ritmam, kad personai pēc ilgāka darba perioda pienākas apmaksāts atvaļinājums un tādējādi atvaļinājuma laikā nepazeminās dzīves līmenis. Valsts garantē (dod skaidru norādi) personai, ka tā ar regulāru darbu var nopelnīt apmaksātu atvaļinājumu. Tas veicina arī pozitīvu attieksmi pret darbu. Turklāt apmaksāts atvaļinājums ir īpaši svarīgs cietuma apstākļos, kad daudzas lietas ir nodrošinātas tikai minimālā līmenī un līdz ar to atalgojums ir būtisks tajā ziņā, lai nodrošinātu papildu ārstniecības pakalpojumus, mācības, labāku pārtiku u.tml. Vairumā Eiropas valstu, piemēram, Bulgārijā, Bosnijā un Hercegovinā, Horvātijā, Slovēnijā, Somijā, Ungārijā, Vācijā, u.c., ieslodzītajām nodarbinātajām personām ir tiesības uz apmaksātu atvaļinājumu.

Ieslodzīto personu tiesības uz apmaksātu atvaļinājumu var ierobežot (piemēram, nosakot mazāku atvaļinājuma dienu skaitu nekā paredzēts Darba likumā), taču tās nevar atņemt pēc būtības.

Apstrīdētā norma apmaksātu atvaļinājumu neparedz vispār un līdz ar to neatbilst Satversmes 107. pantam.

12. Saskaņā ar Satversmes tiesas likuma 33. panta trešo daļu tiesību norma, kuru Satversmes tiesa atzinusi par neatbilstošu augstāka juridiskā spēka tiesību normai, uzskatāma par spēkā neesošu no Satversmes tiesas sprieduma publicēšanas dienas, ja Satversmes tiesa nav noteikusi citādi. Tūlītēja apstrīdēto normu atzīšana par spēkā neesošām un izslēgšana no Kodeksa nozīmētu, ka ieslodzīto nodarbinātības ilgums un atvaļinājums vispār netiek regulēts. Tas būtu vēl lielāks pamattiesību ierobežojums, tāpēc Satversmes tiesai jānosaka termiņš šā sprieduma izpildei.

Saeima atbildes rakstā atsaucas uz koncepcijas projektu un norāda, ka šīs koncepcijas īstenošana novērstu apstrīdēto normu neatbilstību Satversmei. Satversmes tiesa ņem vērā, ka koncepcijas īstenošanai kopumā ir nepieciešami gan papildu budžeta līdzekļi, gan vairāku citu normatīvo aktu grozījumi, tomēr spriedumā konstatētie pamattiesību ierobežojumi ir jānovērš pēc iespējas īsākā laikā.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30. – 32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

atzīt Sodu izpildes kodeksa 52. panta pirmās daļas pirmo teikumu un trešo teikumu daļā par atpūtas dienu, kā arī sestās daļas pirmo teikumu par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 107. pantam un spēkā neesošu no 2009. gada 1. maija.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

G.Kūtris